

тувати їх спільну діяльність, спрямовану на рівноправне партнерство. Виховання гендерної культури є шляхом для формування професійно важливих якостей особистості як під час отримання нею вищої педагогічної освіти, так і в системі післядипломної підготовки. Саме ці якості, рівень їхнього розвитку детермінують професіоналізм педагога як спеціаліста, котрий буде реалізовувати ідею гендерної рівності у фаховій діяльності та особистому житті.

Гендерна компетентність включає такі компоненти: предметно-змістовий, операціонально-діяльнісний та особистісно професійний [3, 31]. У контексті досліджуваної проблеми перший виступає сукупністю егалітарних поглядів індивіда щодо феноменології гендера як соціального конструкта, знань про патріархатні та феміністські типи гендерних установок минулого і сучасності, законодавчу основу гендерної рівності тощо. Операціонально-діяльнісний компонент спрямовує педагога на протистояння традиційним статевотипізованим очікуванням і боротьбу із застарілими гендерними стереотипами в ході розв'язання професійних завдань, застосування гендерного підходу й методів критичного аналізу в навчально-виховній роботі. Третій, особистісно-професійний компонент ми розуміємо як професійне самоусвідомлення вчителем власної позиції стосовно гендерних проблем, самопізнання власної особистості крізь призму гендерної ідентичності, самоствердження свого Я як представника певної статі у спілкуванні та діяльності, прагнення до переосмислення та розширення власного досвіду для реалізації своєї індивідуальності, здатність

будувати життєві стратегії та моделі поведінки альтернативні домінуючій патріархатній культурі.

Про сформованість гендерної компетентності свідчить здатність педагога:

- аналізувати освітню практику через призму гендерних стосунків;
- відстоювати власну позицію з гендерних питань, мати незалежне гендерно-неупереджене судження щодо особистості чоловіка або жінки;
- актуалізувати та запроваджувати гендерні підходи та стратегії у виховній роботі, спрямовуючи учнів на вироблення егалітарних моделей гендерної поведінки;
- протистояти правилам і нормам домінуючої нині патріархатної культури, дискримінаційним гендерним практикам (насамперед, використанню будь-яких форм насильства у стосунках між статями);
- активізувати процеси самопізнання, спонукаючи себе за потреби до зміни ціннісних орієнтацій гендерної поведінки; осмислювати індивідуальні гендерні установки; критично переоцінювати будь-які звичні уявлення та істини;
- протистояти спробам нав'язування будь-яких гендерних стереотипів і настанов, усувати їх негативний вплив на свободу вибору особистості;
- забезпечувати ефективний вплив на адаптацію особистості учня до мінливих трансформацій соціокультурного оточення у векторі розширення гендерно-рольового репертуару;
- формувати у вихованців критичне ставлення до хибних гендерних стереотипів, культурних звичаїв та необхідності їх збереження.

Таким чином гендерна компе-

тентність як складова професіоналізму сучасного освітянина набуває особливої значущості в процесі реалізації ідеї гендерної рівності в педагогічній діяльності, оскільки відкриває перспективу вдосконалення навчально-виховної роботи з учнями та їхніми батьками на основі знань гендерних особливостей особистості, сімейних взаємин; дозволяє знаходити відповідні засоби розв'язання професійних завдань у будь-яких нестандартних соціальних ситуаціях; сприяє оптимізації міжособистісних стосунків у закладах освіти на засадах егалітарного гендерного партнерства.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Говорун Т.* Стаття та сексуальність: психологічний ракурс : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Т. Говорун, О. Кікінежді. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 1999. – 384 с.
2. *Кікінежді О.* Формування гендерної культури молоді: проблеми та перспективи / О. Кікінежді // Шлях освіти. – 2004. – № 4. – С. 27–29.
3. *Мунтян І. С.* Гендерний підхід у професійній підготовці студентів вищих педагогічних закладів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04. “Педагогіка вищої школи” / І. С. Мунтян. – Одеса, 2004. – 32 с.
4. *Хрїсанова С.* Про права людини і гендерну соціологію / С. Хрїсанова // Права України. – 2001. – № 8. – С. 98–99.
5. *Цокур О.* Основи гендерного виховання // Гендерний розвиток у суспільстві : [конспекти лекцій]. – 2-е вид. / О. Цокур, І. Іванова. – К. : Фоліант, 2005. – С. 183–222.
6. *Юрченко З. В.* Насильство в сім'ї як проблема суспільної моралі // Сім'я – територія без насильства : [наук.-метод. зб. / за ред. З. Юрченко, Л. Бірчинської]. – Івано-Франківськ : Видавець Третяк І. Я., 2010. – С. 34–47.

Стаття надійшла 24.01.2011 р.

УДК 378.046.4

Ольга ХУДЕНКО

ЕВОЛЮЦІЯ ТА РЕЦЕПЦІЯ ПОНЯТТЯ “ІНДИВІДУАЛЬНИЙ СТИЛЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ” У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Olga HUDENKO

EVOLUTION AND RECEPTION OF THE CONCEPT “INDIVIDUAL STYLE PROFESSIONAL ACTIVITY” TEACHERS IN PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL LITERATURE

Анотація: у статті розглядається питання еволюції терміна “індивідуальний стиль професійної діяльності вчителя”, аналізуються думки вітчизняних

та зарубіжних науковців щодо розуміння цього поняття.

Annotation: the article deals with the problem of the genesis of the term “an individual style of professional activity”,

reflects the thoughts of foreign and native scientists on the interpretation of this concept.

Ключові слова: стиль, індивідуальний стиль діяльності, педагогічна діяльність.

Key words: style, individual style of activity, pedagogical activity.

Meta: простежити еволюцію поняття ІСПД вчителя та його рецепцію науковцями у психолого-педагогічній літературі.

За останні десятиліття в педагогічній науці з'явилися різні підходи до розуміння особистості вчителя як суб'єкта педагогічної діяльності: антропологічний, культурологічний, акмеологічний, що покликані спрямувати вектор дослідницької роботи вчених саме на дослідження індивідуальності вчителя, розвиток його професійних якостей, прагнень до самоактуалізації та саморозвитку. Одним із предметів таких наукових студій є індивідуальний стиль професійної діяльності (ІСПД).

ІСПД – одна з найважливіших характеристик, якостей та рівнів розвитку особистості, що проявляється в межах професійної діяльності. У кожного педагогічного працівника відповідно до його індивідуально-психологічних особливостей є певна система способів і прийомів діяльності, що сприяє ефективному виконанню поставлених завдань. Одним із таких у системі безперервної освіти виступає допомога людині (у нашому випадку – вчителю) у розвитку ІСПД, який відповідав би його індивідуальним якостям.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що індивідуальний стиль діяльності був об'єктом наукових досліджень у працях зарубіжних та вітчизняних психологів і педагогів: А. Адлера, З. Вяткіної, С. Гончаренка, Л. Дорфмана, І. Зимньої, І. Зязюна, Є. Ільїна, І. Ісаєва, Є. Клімова, Л. Макарової, А. Маркової, В. Мерліна, Н. Ніконової, І. Підласого, Ю. Самаріна, В. Сластьоніна, Б. Теплова. На сучасному етапі в нашій країні помітна тенденція до активного вивчення ІСПД вчителя середньої школи, викладача вищої школи. Питання формування ІСПД майбутніх учителів різних кваліфікацій та профілів розглядається у вислідах Ж. Ковалів, Л. Андрощук, І. Вохмяніної.

Незважаючи на те, що існування феномена ІСПД є беззаперечним, між науковцями виникає активна дискусія з приводу визначення його сутності та походження. Таким чином проблема виявлення особливостей генезису даного поняття, аналізу, узагальнення та систематизації здобутків фахівців з різних галузей науки на визначення та інтерпретацію такого явища актуальна в наш час.

Етимологічний аналіз слова “стиль” свідчить, що воно походить з грецької

мови та означає бронзовий стрижень, загострений кінець якого використовувався для нанесення тексту на дощечку, вкриту воском.

У наш час поняття стилю є міждисциплінарним. Так, наприклад, існує функціональний стиль мови в лінгвістиці, стиль письменника – літературознавстві, стиль живопису, архітектури – мистецтві. У сучасній психолого-педагогічній літературі термін “стиль” застосовується досить часто: стиль поведінки, стиль діяльності, стиль керівництва, стиль спілкування, когнітивний стиль.

Уперше поняття “стиль” у науковий обіг увів австрійський психолог Альфред Адлер 1927 р. для пояснення своєрідності життєвого шляху особистості. У його рецепції – “це сукупність індивідуальних рис, особливостей поведінки та життєвих завдань людини, спрямованих на маскування та компенсацію власних індивідуальних дефектів, на подолання комплексу неповноцінності” [7].

Категорії “стиль життя”, “стиль діяльності” у своїх працях розглядали такі зарубіжні вчені, як: Г. Олпорт, Д. Ройс, Е. Поул, Р. Бертон, Г. де Бюффон. Наукові розробки індивідуального стилю зарубіжними фахівцями характеризуються особистісним підходом до означеної проблеми, не усвідомлюється зворотний вплив діяльності, життєвих умов на формування особистості [4].

Найвизначнішими здобутками на вітчизняному ґрунті дослідження аналізованого явища стали праці російських психологів В. Мерліна та Є. Клімова. Перший є автором інтегральної теорії індивідуальності. “ІСПД визначається ним як своєрідність дій, спрямованих на досягнення певної мети” [6, 153]. Є. Клімов підкреслює, що індивідуальний стиль – сукупність загальних та індивідуальних способів роботи, що дозволяють максимально використовувати цінні якості людини та компенсувати її недоліки [3]. Вивчаючи інтегральну індивідуальність як велику саморегульовану систему, науковці виявили, що первинним опосередкованим зв'язком між різними її рівнями є ІСПД. Російські дослідники розглядали його як систему прийомів та способів діяльності, яка може змінюватись за умов зміни самої діяльності.

Дане розуміння ІСПД стало класичним для вітчизняної психології. Так, у Психологічному словнику знаходимо таку дефініцію: “Індивідуальний стиль діяльності (у праці, навчанні, спорті) (англ. individual style of performance) – характерна для даного індивіда система навичок, методів, прийомів, способів ви-

рішення завдань тієї чи іншої діяльності, що забезпечує більш-менш успішне її виконання. Комплекс індивідуальних особливостей людини може лише частково задовольняти вимоги певного виду діяльності. Тому людина свідомо чи стихійно, мобілізуючи свої цінні для даної роботи якості, в той же час компенсує або якимось долає ті, які перешкоджають досягненню успіху. У результаті створюється ІСПД – неповторний варіант типових для даної людини прийомів роботи в типових умовах” [8, 131–132].

Одним з аспектів вивчення питання ІСПД є його розгляд відповідно до певної професійної діяльності. Як зазначає Л. Макарова “Більшість авторів (Ю. Бабанський, О. Бодальов, А. Маркова, О. Чернічкіна) розглядають ІСПД як специфічний прояв ІСПД, проектуючи його на предметну діяльність, і вважають, що ІСПД є важливим засобом адаптації індивідуальності педагога до об'єктивних вимог діяльності” [5, 13].

Російська дослідниця О. Чернічкіна визначає педагогічний стиль як “сукупність індивідуально-особистісних характеристик учителя, що виявляються у своєрідній композиції педагогічних поглядів, почуттів, установок, що обумовлюють особливий підхід до вирішення педагогічних задач, індивідуальну манеру та динаміку педагогічного спілкування” [9, 15]. Варта уваги думка Н. Амінова, котрий розуміє індивідуальний стиль педагога як вироблену ним відповідно до своєї установки власну систему педагогічних засобів та способів впливу на учнів, що забезпечує високі результати у процесі їх навчання і виховання [5].

Цікаві інтерпретації ІСПД знаходимо в наукових студіях вітчизняних учених. Так, С. Гончаренко наводить таке визначення педагогічного стилю: “Характерні риси педагогічної майстерності, які традиційно складаються у досвіді вчителів. Стиль педагогічний є своєрідним “почерком”, певною манерою педагогічних дій і притаманний кожному вчителю” [2, 312]. І. Зязюн подає стиль як усталену систему способів і прийомів, які використовує вчитель у педагогічній взаємодії, що залежить від особистісних його якостей і параметрів педагогічної ситуації. І. Підласий відносить поняття індивідуального стилю діяльності до структури професійного потенціалу педагога, що складається з професійної підготовки, творчості педагога, його професіоналізму та педагогічної культури.

Аналіз сучасних дисертаційних досліджень із даної теми показує варіативність дефініцій індивідуального стилю професійної діяльності вчителя.

Ж. Ковалів оперує таким визначенням: “Індивідуальний стиль професійної діяльності вчителя – це своєрідний самопрояв його особистості через установлену систему способів і прийомів, що утворюють особистісну систему дій і характеризуються нестереотипністю поведінки, оригінальністю та креативністю форм організації навчально-виховного процесу, регуляторними властивостями, що впливають на механізми міжособистісної взаємодії” [4, 18]. І. Вохмяніна в дослідженні “Формування індивідуального стилю педагогічної діяльності майбутнього вчителя музики” виявила залежність: чим вищий рівень сформованості індивідуального стилю педагогічної діяльності майбутнього вчителя музики, тим вищим є рівень його загальної та професійної культури [1, 9].

Із наведених дефініцій, спроб інтерпретації поняття ІСПД стає зрозумілим той комплекс знань, наукових здобутків, що накопичилися за історію дослідження цього феномена. Тому існує декілька класифікацій підходів щодо визначення сутності ІСПД, етапів його розвитку. Так, російський науковець Л. Макарова систематизувала підходи зарубіжних та вітчизняних науковців у галузі вивчення індивідуального стилю діяльності, виділивши чотири групи:

- психологічний, де стиль розглядається як індивідуальна специфічна психологічна система окремих осіб, обумовлених типологічно, а всі класифікації побудовані на основі внутрішніх умов індивідуального стилю діяльності (А. Байметов, С. Клімов, Н. Малков, В. Небиліцин, В. Толочек, В. Трошихін, О. Чернічкіна);

- технологічний, коли індивідуаль-

ний стиль розкривається з позиції характеристики засобу здійснення діяльності, як інструментальна озброєність особистості (Н. Амінов, К. Абулханова-Славська, С. Ільїн, Г. Вершловський, В. Ляудіс, В. Лесохіна, І. Пікалов, Н. Посталюк, В. Сімонов, Н. Шеліхова);

- синтетичний, де стиль подається як сукупність різних індивідуальних якостей та системи засобів (С. Клімов, Н. Левітов, А. Маркова, Н. Ніконова, І. Страхов, М. Щукін та ін. автори);
- інтегральний, що стоїть на позиції інтегральної характеристики особистості (С. Васильєва, А. Загв'язінський, І. Зимня, І. Ісаєв, А. Міщенко, В. Мерлін, Л. Пермінова, Л. Подимова, В. Сластьонін, Т. Тамбовцева, В. Чудновський та інші дослідники) [5].

Отже, проведений аналіз засвідчив, що питання індивідуального стилю діяльності вчителя як об'єкта психолого-педагогічних досліджень постали у другій половині ХХ століття. Існує декілька підходів до визначення сутності ІСПД, кожен з яких наділений певною домінуючою характеристикою, яка є вирішальною в рецепції даного поняття.

Але до цього часу немає чіткої єдності поглядів щодо індивідуального стилю професійної діяльності вчителя. Так, частина сучасних українських учених оперують поняттями “індивідуальний стиль професійної діяльності вчителя”, інша – “індивідуальний стиль педагогічної діяльності”. Активізація досліджень з даної теми за останнє десятиріччя у вітчизняній науці засвідчує той факт, що вивчення ІСПД вчителя, його формування та розвиток є нагальною потребою.

У процесі подальшого дослідження передбачається вивчення критеріїв,

чинників та рівнів сформованості, а також структури індивідуального стилю професійної діяльності вчителя.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Вохмяніна І. В.* Формування індивідуального стилю педагогічної діяльності майбутнього вчителя музики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / І. В. Вохмяніна. – Харків, 2009. – 22 с.
2. *Гончаренко С. У.* Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 375 с.
3. *Клімов Е. А.* Путь в профессию / Евгений Клімов. – Л., 1974. – С. 152.
4. *Ковалів Ж. В.* Формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх учителів гуманітарного профілю: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія та методика професійної освіти” / Ж. В. Ковалів. – Одеса, 2005. – 23 с.
5. *Макарова Л. Н.* Преподаватель высшей школы : индивидуальность, стиль, деятельность / Людмила Макарова. – Москва – Тамбов, 2000. – Ч. 1. – 243 с.
6. *Мерлин В. С.* Очерк интегрального исследования индивидуальности / Вольф Мерлин. – М., 1986. – С. 253.
7. *Однолесток Т.* Особливості формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх учителів фізичної культури / Т. Однолесток // Молода спортивна наука, 2010. – Т. 4. – С. 132–136.
8. *Психологический словарь* / [под ред. В. В. Давыдова, А. В. Запорожца, Б. Ф. Ломова и др.]. – М. : Педагогика, 1983. – С. 131–132.
9. *Черничкина Е. К.* Формирование готовности студентов педагогического вуза к овладению индивидуальным стилем педагогической деятельности : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Е. К. Черничкина. – Волгоград, 1991. – 21 с.

УДК 37.046.6

Ірина ОСТАП'ЯК, Юлія ПОПОВИЧ, Степан СОЛОВЕЙ

РОЛЬ ПІДРУЧНИКА У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИПУСКНИКІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Irina OSTAPYAK, Julia POPOVYCH, Stephan SOLOVEY

THE ROLE OF TEXTBOOK IN SHAPING THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF THE YOUNG SPECIALIST

Анотація: у статті розглядаються проблеми професійної адаптації випускників вищих навчальних закладів до

самостійної професійної діяльності, зокрема, висвітлюється роль сучасних підручників, навчальних посібників у формуванні професійної компетентності, світогляду випускника ВНЗ.

Annotation: the article deals with the problem of professional adaptation to independent professional activity of the universities graduates, especially the role of modern textbooks and tutorial in